

Prace Filologiczne 2022 (77): 167–183

ISSN 0138-0567; e-ISSN 2720-5037

Copyright © by Katarzyna Konczewska, 2022

Creative Commons: Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-

-Bez utworów zależnych 3.0 PL (CC BY-NC-ND 3.0 PL)

<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/pl/>

<https://doi.org/10.32798/pf.992>

KATARZYNA KONCZEWSKA

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków

e-mail: katarzyna.konczewska@ijp.pan.pl

<https://orcid.org/0000-0002-3605-9974>

NAZWY POŻYWIENIA W GWARACH GRODZIENSKICH ŚWIADECTWEM HISTORYCZNEJ WIELOJĘZYCZNOŚCI SUBREGIONU

FOOD NAMES IN DIALECTS OF THE GRODNO REGION AS EVIDENCE
OF THE HISTORICAL MULTILINGUALISM OF THE SUBREGION

ABSTRACT: The paper presents the names of food in the Grodno region as evidence of the multicultural and multilingual past and traditions of the subregion. For more than 500 years, it was a unified area separated by a state border in 1948. The basis for the analysis was dialect lexicographic sources and the author's field research conducted in 2015–2019. The analysis of the selected lexemes allows us to conclude interference between various linguistic systems in the dialects of the Grodno region, the predominance of Proto-Slavic lexemes with pronounced East Slavic features, and the presence the borrowings from Polish with Belarusian dialect features, and also about the borrowings from Lithuanian and Yiddish.

KEYWORDS: culinary, language contacts, interference, lexical borrowings, Grodno

---

Wstęp

Systematyczne badania nad polskim kulinarnym słownictwem gwarowym zapoczątkowała Barbara Falińska (Falińska 1991, s. 79–88). W 2005 r. ukazała się monografia o ogólnopolskim słownictwie kulinarnym (Witaszek-Samborska

2005), a w ostatnich latach coraz więcej uwagi poświęca się jego odmianom gwarowym (Rembiszewska 2018, s. 137–145; Pelcowa 2019, s. 33–44; Pelcowa 2020, s. 103–118), w tym na obszarach poza granicami kraju (Ananiewa 2017, s. 5–12; Zakhutska 2018, s. 325–349; Domitrak 2020, s. 31–54). Z najnowszych publikacji na szczególną uwagę zasługuje obszerny *Leksykon dziedzictwa kulinarnego Śląska* (Przymuszała, Świtała-Trybek 2021).

Przedmiotem mojego artykułu są nazwy pożywienia w gwarach¹ okolic Grodna jako świadectwo wielokulturowej, wielojęzycznej przeszłości i tradycji subregionu stanowiącego przez ponad 500 lat wspólny obszar². Nierównomierne i skomplikowany proces osadnictwa jego części na zachód od Grodna spowodowany był przede wszystkim warunkami fizjograficznymi: rozpościerały się tu rozległa puszcza i bagna (Jakubowski 1935, s. 99–114). Te dawne tereny pojaćwieskie oswajała ze wschodu ruska ludność wiejska spod Grodna i Wołkowyska, a z zachodu – drobna szlachta mazowiecka. W XIV i XVII w. na tym obszarze osiedlono Tatarów (nad Łosośną pod Grodnem, w Bohonikach i Krużynianach pod Sokółką), od XIV w. mieszkali tu Żydzi. Pograniczny charakter tych ziem spowodował rozmieszczenie na nich tak zwanych bojarów putnych³, których rody z czasem się spolonizowały, a także drobnej szlachty (zob. Baranowski 1908, s. 299–321). Omawiany subregion już w XVII w. uformował się więc jako wieloetniczny, wielowyznaniowy i wielostanowy, a jego granice przetrwały prawie bez zmian do końca drugiej wojny światowej, kiedy ustanowiono, ostatecznie w 1948 r., granicę państwową pomiędzy ZSSR a Polską (zob. Konczewska 2021a). Jednak po obydwóch jej stronach nadal są usytuowane wsie prawosławne i katolickie z ludnością polską i białoruską, rzadziej mieszaną, oraz okolice szlacheckie z ludnością polską. Zwrócę uwagę, że na przedstawionym w artykule obszarze znajdują się okolice szlacheckie, nie zaścianki, jak na przykład na Podlasiu czy Mazowszu. *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej*, opracowany na podstawie pierwszego powszechnego spisu ludności z 1921 r., wyjaśnia różnicę pomiędzy zaściankiem a okolicą w następujący sposób: „Okolica – wieś zamieszkała przez drobną szlachtę jednego herbu, zaścianek – mniejsze osiedle zamieszkałe przez jeden ród” (Skorowidz 1924, s. VI).

¹ Rozumiem je jako kod językowy, którym posługują się mieszkańcy wsi przedstawionego subregionu, i traktuję jako dziedzictwo historycznej wielojęzyczności.

² Obecnie tereny dawnego powiatu grodzieńskiego istniejącego w latach 1413–1939 wchodziły w skład trzech państw: Polski, Litwy i Białorusi.

³ W Wielkim Księstwie Litewskim było to określenie ludności włościańskiej, która najpierw pełniła służbę listową, czyli przewoziła korespondencję, a potem, na mocy „Ustawy na wołoki” z 1557 r., ich obowiązkiem stała się służba wojskowa.

Stan badań i baza materiałowa

Ponad pięćset lat współistnienia różnych grup etnicznych pozostawiło swój ślad zarówno w kulturze, jak i w języku tego subregionu, który rzadko był eksplorowany przez badaczy tak polskich, jak i białoruskich.

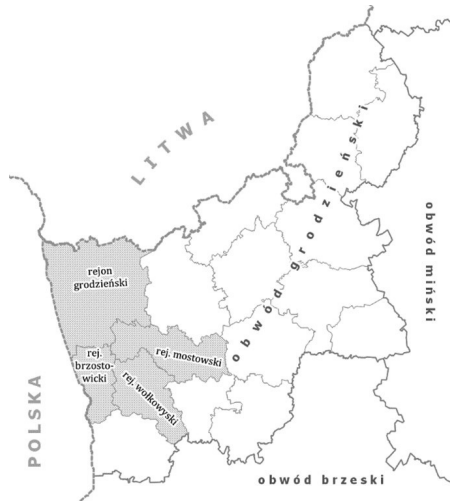
Po stronie polskiej badania dialektologiczne w województwie białostockim rozpoczęły się dość późno i przeważnie nie obejmowały terenów graniczących z dzisiejszym powiatem grodzieńskim po stronie białoruskiej (Glinka, Smułkowa 1965, s. 137–161; Glinka, Smułkowa 1981, s. 373–383). Ponadto badania te utrudniała skomplikowana sytuacja socjolingwistyczna pogranicza (Zdaniukiewicz 1996, s. 141–148). Badania nad białoruskimi gwarami pogranicza w ujęciu porównawczym prowadził amerykański slawista Curt Woolhiser (Woolhiser 2008, s. 245–264). W 2017 r. odbyła się wspólna ekspedycja dialektologiczna Białoruskiej Akademii Nauk i Instytutu Slawistyki PAN mająca na celu zbadanie białoruskich gwar podlaskich. Publikacje oparte na tych badaniach nie poruszały jednak zagadnienia kulinarnego słownictwa gwarowego.

W kwestionariuszu do *Atlasu gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny* brak odrębnego rozdziału dotyczącego pożywienia, tylko nieliczne nazwy z nim związane umieszczone zostały w dziale XIV, *Przygotowanie pokarmów* (AGWBI, s. 90–95). Udało mi się dotrzeć tylko do jednego, niedużego artykułu dotyczącego nazw kulinarnych w tym regionie autorstwa Elżbiety Akackiej (Akacka 2004, s. 177–185), traktującego o mowie mieszkańców Białegostoku; jednak raczej nie może on być wiarygodnym źródłem dialektologicznym, ponieważ przedstawia gwarę miejską bez podania informacji o miejscu urodzenia i wychowania informatorów.

Po stronie białoruskiej leksemy gwarowe z pola leksykalno-semantycznego „Pożywienie” badała Żanna Bugłak z Grodzieńskiego Uniwersytetu Państwowego im. Janki Kupały, która napisała i obroniła rozprawę doktorską na ten temat⁴. Należy jednak zwrócić uwagę, że badaczka przedstawiła nazwy pożywienia w oparciu o źródła leksykograficzne zawierające materiał z całego współczesnego obwodu grodzieńskiego. Ta jednostka administracyjna, utworzona w obecnym kształcie dopiero w 1954 r., łączy w swym składzie subregiony historycznie zróżnicowane kulturowo i gwarowo. Moim zdaniem specyficzna sytuacja socjolingwistyczna Grodzieńszczyzny wymaga zawężenia areału badań do terenu dawnego powiatu grodzieńskiego (ryc. 1.), z uwzględnieniem poszczególnych parametrów socjolingwistycznych, co pozwoli uzyskać bardziej wiarygodny materiał gwarowy.

---

⁴ Na podstawie tej nieopublikowanej w postaci oddzielnej monografii dysertacji ukazało się potem kilkanaście drobnych artykułów; część z nich badaczka opublikowała pod nazwiskiem Gruszewska.

Ryc. 1. Współczesne białoruskie tereny dawnego powiatu grodzieńskiego.
Źródło: opracowanie własne

Za podstawę do egzemplifikacji i analizy posłużyły mi przede wszystkim, gwarowe źródła leksykograficzne rejestrujące leksykę grodzieńską, a także nagrania z własnych badań terenowych przeprowadzonych w latach 2015–2019. Jako podstawowe źródło leksykograficzne wykorzystałam opracowanie Apanasa Cychuna⁵ (SCych) zawierające leksykę gwarową zanotowaną w licznych miejscowościach współczesnego powiatu grodzieńskiego. Materiał zebrany został przez autora w ciągu kilkudziesięciu lat, kiedy będąc inspektorem kuratorium oświaty, wizytował szkoły w poszczególnych wsiach, a przy tej okazji zapisywał wyrazy gwarowe oraz kontekst ich używania⁶. Zebrał on w ten sposób bogaty materiał z różnych zakątków regionu. Zapisy zostały opracowane i wydane przez językoznawców z Uniwersytetu w Grodnie w postaci słowniczka, który mimo pewnych mankamentów stanowi niezwykle cenne źródło leksyki gwarowej, ponieważ rejestruje leksykę odmienną od literackiej, zbieraną w wielu punktach, w ciągu dłuższego czasu. Poza tym w artykule uwzględniłam także *Słownik gwar białoruskich północno-zachodniej Białorusi i jej pogranicza* (SPZB) jako największe opracowanie tego typu, zawierające 38 tys. leksemów gwarowych zebranych przez badaczy polskich, białoruskich i litewskich, oraz *Materiały do słownika obwodu grodzieńskiego* (MatSciasz) Tatiany Sciaszkowicz zawierające 10 tys. leksemów i *Słownik obwodu grodzieńskiego* (SSciasz) tejże autorki rejestrujący leksykę nieuwzględnioną w MatSciasz. Podkreślię, że w związku z przedstawionym wyżej założeniem badawczym z wymienionych

⁵ Jego syn, profesor Hienadź Cychun, jest znanym białoruskim slawistą.

⁶ Analiza słowniczka pozwala wnioskować, że autor nie zawsze widział desygnat i czasem określał znaczenie leksemu wyłącznie na podstawie zanotowanej wypowiedzi.

źródeł leksykograficznych wyekscerpowałam tylko te leksemy, które odnotowano na terenie współczesnego powiatu grodzieńskiego⁷, a z materiałów AGWB i *Kartoteki Słownika gwar polskich* (KSGP) uwzględniłam formy zarejestrowane w miejscowościach graniczących z tym obszarem. Wyekscerpowany materiał zweryfikowałam w słownikach etymologicznych (wykaz na końcu artykułu).

Materiał gwarowy

Wiesław Boryś zwrócił uwagę, że w kwestii ustalenia etymologii poszczególnych leksemów o dawnym zasięgu ogólnosłowiańskim „dodatkowe utrudnienie stanowi istnienie późnych, paralelnie utworzonych na gruncie kilku języków słowiańskich wyrazów, a także międzysłowiańskich zapożyczeń, nie zawsze dających się odróżnić od wyrazów powstałych u schyłku epoki prasłowiańskiej” (Boryś 2007, s. 209). W związku z tym na wyekscerpowany materiał gwarowy spojrzałam przede wszystkim jako na spuściznę językowo-kulturową wspólnoty komunikatywnej (por. Straczk 2013; Czerwiński 2014, s. 257–271; Adamowski, Tymochowicz 2018), która zamieszkiwała badany subregion. Przedstawiona analiza jest zatem raczej wstępną klasyfikacją wybranych leksemów z próbą uwzględnienia czynników ekstralingwistycznych, na przykład miejsca zarejestrowania (wieś prawosławna, wieś katolicka, okolica szlachecka, miasteczko), chociaż oczywiście taką próbę zubaża brak danych o informatorach. Na tym etapie badania moim celem była weryfikacja, co gwarowe nazwy pożywienia mogą powiedzieć o historycznej wielojęzyczności i wielokulturowości subregionu. Wyekscerpowane leksemy (125 jednostek) podzieliłam na kilka grup tematycznych: 1) chleb, wyroby i potrawy mączne; 2) ziemniaki, ich odmiany i potrawy z ziemniaków; 3) mięso, potrawy mięsne; 4) napoje alkoholowe; 5) inne potrawy i napoje. Ze względu na ograniczenia objętościowe artykułu przedstawię tylko przykłady z kilku najliczniejszych grup tematycznych słownictwa kulinarnego na Grodzieńszczyźnie⁸.

CHLEB, WYROBY I POTRAWY MĄCZNE

Bonda, bondaczka ‘nieduży chleb z reszek ciasta po wyrobieniu chleba pieczonego na końcu’; SCych 21: *помню, маці выскрабая з дзешкі цесто і пняэ бонду*

⁷ W SPZB uwzględniono sześć punktów z tego areału: Bobrowniki, Kowniany, Nowiki, Porzeczce, Sopoćkinie i Strzelce. W MatSciasz i SSciasz jest około trzydziestu punktów, jednak leksyka kulinarna wynosi w tych słownikach nieznaczny procent.

⁸ Leksemy podaję w układzie alfabetycznym. W celu ułatwienia odbioru leksemy gwarowe zapisuję łącznie, natomiast cytaty przytaczam w pisowni oryginalnej za słownikami. Po cytacie zamieszczam nazwę miejscowości, w której leksem został zarejestrowany. W przypadku poświadczenia identycznej formy leksemu hasłowego w innych słownikach gwarowych podaję (z powodów ograniczeń objętościowych artykułu) wyłącznie skrót słownika, bez przytaczania szerszej informacji.

Pohorany; SEL 119 *bandà* 'bułka, zwykle pieczona razem z chlebem'; SPZB I: 203, 205; AGWB I: 92, 54⁹ *bonda* z uwagą „na południu wyraz jest nieznany”, co by wskazywało na pożyczkę litewską.

Burđyha 'spory kawałek chleba'; SCych 24: *ні дачакаўся вячэры, узяў бурдыгу хлеба і ўсухамятку есць* Bobrowniki; SEJPBr 49 z niem. *Bürde* 'ciężar, brzemię, dziś zapomniane'; etymologia niejasna, formant augmentatywny *-ucha*.

Chala 'słodka bułka wypiekana przez Żydów na święta'; SCych 154: *Іршко, як малыя былі, халы даваў накаштаваць нам, прывозіў зь Індоры* Bielewo; hebr. *chällāh*, jidysz *chala*.

Chleb czorny 'chleb czarny, wypiekany z mąki żytniej z domieszką plewów, żołądź i ziemniaków'; SCych 163: *мне баба казала, што некалі няклі чорны хлеб, у ім была толькі палова жыта, другая палова – з мякіны, жалудоў і бульбы* Łasza, *мы елі хлеб траякі: чорны, белы і ніякі* Pohorany; SEJPS I: 113; SPZB V: 426; AGWB I: 92, 48; por. SPraś II: 240, 242 *čřhnъ.

Chleb pytlawany 'chleb pytlowy, z jasnej mąki żytniej przesianej przez gęste sito'; SCych 156: *нават з багатых рэтко хто хлєп пытляваны пёк, гэта хібо калі святам тулькі* Łuckowlany; SEJPBr 450 z niem. *Beutel*, dawne *Püttil*, „od nas na Ruś”; SPZB IV: 208; KSGP.

Chleb sitni 'chleb pszeniczny'; SCych 156: *сітняго хлеба ніхто ні пёк, яго ў мястэчках куплялі* Rohacze; SER I: 290; SPZB IV: 431 *сітны*; SSciasz 432 *сітні*; KSGP; por. SEJPBr 492 *sito < *sēito.

Kajzyrka 'kajzerka, okrągła bułka pszenna, z wierzchu nadkrojona na krzyż'; SCych 64: *з кайзыркамі толькі панэ некалі гарбату нілі* Pohorany; SEJPBr 213; KSGP; z niem. *Kaisersemmel*.

Klecki 'potrawa z mąki, kluski'; SCych 70: *на вячэру матка наварыць клецак, забеліць малаком і добра было* Sucha Dolina; SEJPBr 236; SER I: 315 „przez polski z niemieckiego” *śrwniem*. *Kloz*; SPZB II: 476, KSGP.

Kwasnik 'potrawa z kwasu chlebowego, ziemniaków i cebuli albo z kwasu chlebowego i grzybów'; SCych 69: *постам, перад калядамі, больша kwasнік варылі, с хлебам елі* Kuncewszczyzna, *смашны kwasнік варыць мая мама* Барбарычы; SER I: 304; SSciasz 208; SEJPS III: 471 notuje tylko wyraz *kvasъn-ica 'coś kwaśnego, zakwaszonego, powodującego fermentację'.

Maczniki 'pierożki z makiem podsmażane na patelni'; SCych 87: *як с кудзелямі хадзілі, та часто мачнікі сабе няклі* Putryszki; KSGP.

⁹ Numer tomu, strona, numer pytania kwestionariusza.

Pierapiaczajka ‘podpłomyk pieczony przed wsadzeniem chleba do pieca’; SCych 109: *маму, пакуль хлеп той будзяце садзіць, спячэця нам перапячайку* Zielona, *добро помню, як баба казала: “Дзеці, дзись будзем перапячаўку пячы, даўно ні елі”* Pohorany; SER I: 54; AGWB I: 92, 46; por. SEJPBr 406 *rekti.

Prasniak ‘cienki placek wypiekany bez soli’; SCych 113: *маці прасняк накрывшыць у дзежку, залье вадой – і прас два дні квас гатовы, п’ем Коўпакі*; SPZB IV: 96 *prasniak*: *каб зрабіць прасняк, трэба запарыць муку, патом квас з прасняка рабілі* Bobrowniki; por. SEJPBr 440 *prěskny.

Puzdryki ‘oładki ze świeżo wyrobionego ciasta na chleb’; SCych 116: *маці як хлеб месіць, та напячэ нам пуздрыкаў, яны такія наздраватыя, смашныя нам здаваліся* Pohorany; etymologia niejasna, ale możliwa polisemia, por. SEJPBr 449 *puzdro* ‘*pękatę*’.

Rahejszas, rah'ojz, rahowisz ‘podpłomyk pieczony przed wsadzeniem chleba do pieca’; SCych 119: *як хлеб пяклі, та мы, дзеці, так і таўкліся над рукамі – раговіша чакалі* Bielany, *спячэш рагэйшас, пакуль хлеб садзіць у печ, і дзеці ядзяць* Aziorki, Grandzicze; SEL 1343 *ragaišis* ‘pieczywo o łukowatym kształcie, w kształcie rogu’; SPZB IV: 238 *ragojz*: *рагойш з хлебнага цеста пяклі, ён збоку сядзіць, такі нізенькі* Nowiki; KSGP *rogojsz*.

Ryszczyny ‘spęczniałe chlebne okruszki w kwasie’; SCych 123: *куды гэтыя рышчыны дзець, трэбо, мусі, свіням выкінуць* Cudowicze; SPZB IV: 296 *roszczyna*: *адбяры рошчыны на жур* Porzeczce; KSGP; por. SEJPBr 104 *orz-činjati < *činiti*.

Salad'ucha ‘potrawa z mąki żytniej i wody, czasem z jagodami kaliny’; SCych 125: *саладухі зрабі, даўно ні еслі, захацеласо* Bakuny; SPZB IV: 351 *saladucha*: *саладуху гатавалі з мукі жытняй, ліюць у дзежку, паткісня – і елі с картофляй* Kowniany; SER I: 319; KSGP; por. SEJPBr 499: *soldъ.

Sliziki, slizyki ‘kawałeczki ciasta pszenicznego gotowane w wodzie i zalane mleczkiem makowym’; SCych 131: *на куцю найляпей я любіў есьці сьлізікі, яны такія халодныя салоткія былі* Коўпакі, *наварыць на куцю маці сьлізікаў, і мы так з верцяхі й ямо* Zabahoniki; SPZB IV: 482 *slizyki*: *сліжыкі рабілі: качалі цеста, варылі і аццэдзяць, і з макам, і з цукрам елі* Kowniany; SSciasz 441, 442: *sliziki, slizy*; por. SEJPBr 531 *slizъкъ.

Snitka ‘kromka chleba’; SCych 133: *дача добра мая, адрэжа сьнітку хлеба, кавалачак каўбасы і кажа: “Тату, перакусеця сабе, пакуль вячэра тая зварыцца”* Skomoroszki, *вазьмі снітку хлеба і дай дзіцяці, хай ні плача* Коўбасино; możliwe z niem. *Schnitt* ‘cięcie’, *Schnitzel* ‘scinka, kromka’: leksem *sznytka* w znaczeniu ‘kromka chleba’ jest dość powszechny w Wielkopolsce, znany jest także w gwarze miejskiej Poznania.

Zacierka ‘zupa z drobnymi, twardymi kluskami’; SCych 56: *цiнер дзецi зацёрку i на малацэ нi хочуць есцi, а некалi незабеляну елi Bohатырy Polne*; SPZB II: 266 *zacierka, zacierka*; por. SEJPBr 580 *ter-ti, *sъ-terti, *tirati.

Zaiwancy, zawiwuski, zawiwancy, zawiwanki ‘zawijane ciasto z nadzieniem, makiem czy jablkiem’; SCych 52: *завiванкi мацi пяклa, такiя смашнiя былi, салодкiя Kazimirówka, завiванкi пяклi, як з кудзелямi хадзiлi Судовiцзе, завiванцы – гэта ўжэ прысмакi былi, iх толькi на куццю i на свято рабiлi Корапкi, некалi завiнушкi такiя пяклi, з макам Gibulicze*; SSciasz 150 *zajwaniec: у нас пякуць зайванцы, мак цi яблыкi ў цеста кладуць i загортваюць Korobczyce*; SER I: 86; por. SEJPBr 613 *viti.

Zlipak ‘chleb o lepkiem miększu’; SCych 61: *злiпак некi атрымаўсо нi хлeб, муку мусi замнога запарыла Pohorany*; por. SEJPS IV: 275 *lъpnati; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

ZIEMNIAKI, ICH ODMIANY, POTRAWY Z ZIEMNIAKÓW

Amarykanka ‘odmiana ziemniaków o czerwonych oczkach, prawdopodobnie sprowadzona z Ameryki¹⁰’; SCych 12: *некалi амарыканку садзiлi, яна с такiмi чырвонымi ямачкамi была, добро разварываласа Podjatly*; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Barabula ‘ziemniaki’; SCych 18: *на вячэру зварылi барабулi, с квасам паямо Buczki, Karaniewiczze*; SSciasz 55 *barabola: наварыла бараболi свiннiям Sucha Dolina*; przyrostek deminiutywny *-ula*; ukr. *barabola* z czesk. *brambory*.

Bobachi ‘drobne ziemniaki’; SCych 21: *некалi гной клалi, а бульбы нi было, пачнем выбiраць – адны бобахi Czeszczewlany*; prawdopodobnie mamy tu do czynienia z polisemią, por. SPraś I: 292 *bobъkъ < *bobъ; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Emka ‘odmiana ziemniaków o jasnym kolorze’; SCych 174: *у другiх была эмка, а ў нас яе нi было, чырвону садзiлi Świsłocz*; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Himka ‘odmiana ziemniaków o żółtym kolorze, dobrze się rozgotowujących’; SCych 39: *гiмка добра была, жоўта, рассыпiста Dziekałowicze*; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych.

Huhal ‘ziemniaki duszone z brukwią i marchewką na smalcu z gęsi’; SCych 42: *помню, як жыдэ гугаль у медных каструлях у печках тушылi, дастануць,*

¹⁰ W związku z tym, że są to odmiany stare, obecnie niekultywowane, definicje opieram na opisach zawartych w cytatach i wyjaśnieniach informatorów.

тулькі пара ідзе, жоўты такі Prokopowicze; niem. *Gugel*, lit. *kūgelis* 'gęsty'; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Ка́лаш'о́ука, też *мачр'ацзка* 'odmiana ziemniaków drobnych, o wysokiej zawartości skrobi, niskiej plenności'; SCych 87: *каласоўка мела многа крахмалу, дробна такая, нікаторыя махрачкай называлі* Odelsk, *махрачка зусім ніўрадліва бульба, пат кальвам многа, але як гарэхі* Kowalicze; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych.

Kart'ofla 'ziemniaki'; SCych 68: *картофлі ў гэтым року насыпалі поўны склен, будзя і сабе і свіням* Sopoćkinie; SEJPBr 221; SER I: 300; SPZB II: 425 *kartaflo-wu*; KSGP; z niem. *Kartoffel*.

Kasza 'potrawa z ugniecionych gotowanych ziemniaków'; SCych 69: *некалі маці паставіць на стол гаршчок кашы, кожны чэрная, стараяцца, кап скварка папала* Putryszki; SEJPS II: 95 'papkowata masa z kartofli'; SER I: 302; SPZB II: 446 *kasza bulbiana*; AGWB I: 94, 113; por. SEJPBr 222 *kaša.

Klecki 'kluski z ziemniaków'; SCych 70: *клецкі з бульбы варылі* Стральцы; SEJPBr 236; SER I: 315 „przez polski z niemieckiego”; SPZB II: 476; KSGP; śrwniem. *Kloz*.

Ład'ody 'gołąbki z tartymi ziemniakami, polane tłuszczem lub makiem z cukrem'; SCych 77: *ціпера ладодаў ні пякуць, а некалі пяклі* Kołbasino; SEJPS IV: 419: „łado łado w przyśpiewie pieśni weselnych”, biał. *ładka (aładka)* 'placki, dawniej obrzędowe'; etymologia niejasna, brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych.

Łam'ancy 1) 'tarte ziemniaki zapieczone na liściach kapusty'¹¹; SCych 78: *у Капцёўцы некалі такія ламанцы пяклі, дзеці натто любілі* Корціówka, 2) 'ciasto wigilijne z mąki i wody' SCych 78: *ламанцы рабілі з мукі, як спяклі, елі з мака́м, намочаным і падсалоджаным*. Strzelce; SPZB II: 614; KSGP; por. SEJPBr 236 *lamati.

Łarun'e 'nieduże pyzy ziemniaczane z makiem i cukrem'; SCych 78: *адвары лапуноў на вячэру, даўно ні варыла* Bakuny; SPZB II: 622 *łarun* 'gruby placek ziemniaczany, wileńskie'; SSciasz 232 *łarun*; por. SEJPS IV: 464 *łara; etymologia niejasna, możliwa polisemia: por. lit. *lāpas* 'liść', biał. gwar. *лап'аць* 'chwytać'.

Łера 'odmiana ziemniaków o białym kolorze i granatowych oczkach, o wysokiej plenności'; SCych 82: *у нас была картофля лэна, урадліва натто, многа пат кальвам* Sopoćkinie; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

¹¹ Znaczenie podane w SCych wydaje się być wątpliwe; może to być też błąd przy redakcji słownika, jednak nie można wykluczyć, że takie właśnie znaczenie podał informator.

Łynda ‘odmiana ziemniaków o białym kolorze i różowych oczkach’; SCych 81: *пры паляках садзілі лынду – бульба такая была* Bruzgi; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu, być może chodzi o starą odmianę ziemniaków Linda.

Pyzy ‘kluski gotowane z tartych surowych ziemniaków i mąki, nadziewane mięsem’; SCych 117: *пызы рэтко калі варылі, хібо калі на велька свято або як кудзельніцы былі* Doroszewicze; KSGP; por. SEJPBor 507 *pyz-.

Salonka, solanka ‘gotowane ziemniaki z solą’; SCych 125: *на вечар маці наварыць салёнкі, і мы с кіслым малаком ямо, а іншы рас і с квасам елі* Wiercieliszki, *солянкі на вячэру адварэця, з волякам будзям есьці* Cudowicze; SER I: 354; por. SEJPBr 506 *solъ.

Sialedzia, sladzieuka, sledzia, sledzieuka ‘odmiana ziemniaków o białym kolorze i podłużnej formie’ SCych 131: *да той вайны ў нас следзяўку усе садзілі, файна была бульба* Jaśkiewicze, *сьлядзеўка файна бульба была, добро вырасла, распытчаста такая* Racicze, *сяледзя, была бульба такая, прадаўгавата, зь ямачкамі, усе яе садзілі* Porzecze; SSciasz 475 *sialedzia*.

MIĘSO, POTRAWY MIĘSNE

Ałoczyna ‘tłuszcz trzewny z kiszek świni’; SCych 15: *аточыны некалі ператаплялі і на салі няклі аглаткі* Zarzyca; *otočiti.

Mięso lubiwaje ‘mięso chude, bez tłuszczu’ SCych 82: *аніак ні магу сытаго мяса есьці, толькі любівае*. Balicze; SPZB II: 701 *слой любівага ест у сланіне* Porzecze; AGWB I: 94, 112, z uwagą „w wielu punktach wyraz jest nieznaný”; por. SEJPS IV: 418 *lib-avъ.

Mięso sytaje ‘tłuste mięso’; SPZB V: 58; por. SEJPBr 528 *sū-to.

Saltysan ‘wędlina wyrabiana z wieprzowego żołądka naczynionego kawałkami wątróbki, płuc i słoniny’; SCych 125: *я вельмі любіў салтысон есьці, ён смашнейшы нават за найлепшу каўбасу* Nieciecza; SPZB IV: 356 *saltasən: saltasən – пячонка, ляхкоя, сэрко, сланіна ў трыбух, сляпую кішку напіхаюць*; SEJPBr 480; wł. *salsume, salsamento, salsiccia*.

Słanina ‘tłuszcz pod skórą na bokach i grzbiecie świń, używany jako produkt spożywczy’; SCych 131: *лانی ў Паўла паршук натто ж быў удачны, сланіна на пядзю, такая тоўста была* Świsłocz; SPZB IV: 477 *сланіна з любівым мясам*. Kowniany; por. SEJPBr 506 *sol-ny.

Szpyrka ‘kawałek słoniny’; SCych 171: *а мой ты галубок, дай цыганыцы хоць трошкі шпыркі, я табе на руку наваражу* Лаша; lit. *šperka* ‘kawałek słoniny’.

Waławina ‘mięso z krowy lub z wołu’; SCych 25: *свініна рэдка бывае, а валавіны можна браць, сколькі хочаш* Zarzycsa; SEJPBr 630; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

НАРОЈЕ АЛКОХОЛОВЕ

Czamiargies, *czamiar'yca* ‘bimber’; SCych 161: *цінер чамяргесу і таго цяшко дастаць, бо мала хто жане* Каменка, *Пятруся, пойдзьмо да міне, мо чамярцы вынямо, весялей будзь* Лаша; SER 62 pol. *ciemierzusa*, ros. *чемер* ‘roślina o korzeniu zawierającym jad’; por. SEJPS I: 99 *četerь; moje badania terenowe świadczą o tym, że leksem *czemiergies* jest znany także w przygranicznych gwarach podlaskich.

*Pejsachauka*¹² ‘gatunek gorzałki, jaką Żydzi pili na święta’; SCych 117: *я сам пэйсахоўку піў, даволі моцная была* Jeziory; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

INNE POTRAWY I НАРОЈЕ

Buz'a ‘ogólnie o jakimś mało smacznym jedzeniu’; SCych 23: *наварыла нейкай бузы, сама еш!* Żytomla; SEJPBr 51: „przez Ruś z tur., tat. *buz'a* ‘napój z prosa’; bardziej prawdopodobne jednak lit. *buzà* ‘marna zupa; rzadka kasza’; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Cymas ‘cymes; potrawa z brukwi, marchwi, jajek na gęsim smalcu’; SCych 159: *цымасу я ні каштаваў, толькі бачыў як яго елі, жоўты такі* Prokopowicze; ze zmianą semantyczną jako ‘przysmak, rarytas’: *ну што, як на смак? цымас, я ш табе казаў, што каяцца ні будзьяш* Łasza; śrwniem. *Zuotüese* ‘przystawka’; za pośrednictwem jidysz; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Kiłapar ‘niesmaczne jedzenie’; SCych 69: *наварыць нейкаго кілапару і кажа: еш!* Jeziory; etymologia niejasna; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Masłanka ‘napój mleczny otrzymywany ze śmietany przy wyrabianiu z niej masła’; SCych 86: *шыляхта скупая была, на адной масляницы жыла, з бульбай усе елі* Balicze; SPZB III: 40 *маслянка астаееца, як масла саб'еш* Kowniany; SER I: 513; por. SEJPBr 324 *maz-slo.

Mączka ‘cukier’; SCych 88: *той рок за бураке добро далі, аш на сто кілё мончки* Odelsk; SPZB III: 76 *у нас колісь не казалі цукор, але мончка*; KSGP; SEJPBor 318, SŁER I: 566; por. SEJPBr 327 *moka.

¹² Pesach, żydowskie święto Paschy, w wymowie aszkenazyjskiej *pejsach*.

Nawin'a 'potrawa z młodej zieleniny'; SCych 91: *навіна на вячэру будзя, крапівы маладой наварыла з бульбай* Kuncewszczyzna; SER I: 608; por. SEJPBr 366 *новъ; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu; por. pol. *nowalijka* 'młode warzywo ukazujące się po raz pierwszy w danym roku'.

Pestki, festki 'pestki słonecznika'; SCych 117: *помню на вечарынках пэсткі хлопцы як пачнуць лушчыць, та ўсю хату закідаюць, тулькі падмятай за імі* Kuncewszczyzna; *хвароба, за цэлы вечар фэсткаў паналушчаюць, панакідаюць, а ты падмятай за імі*. Paгачы; KSGP; por. SEJPBor 421 **рѣт'ка*.

Samp'oryk 'rzadka, niepożywna zupa'; SCych 125: *наварыла некаго сампорыку і кажа – еш, адна вада* Rudawice; etymologia niejasna, możliwe od lit. *sámplovos* 'pomyje, woda po myciu naczyń, zwykle z resztkami jedzenia' z deminutywnym formantem białoruskim *-yk*; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych.

Smakat'uli, sm'aki 'smaczne jedzenie'; SCych 132: *во, нешто ў вас пахня, некія смакатулі варылі* Budka Tobolska; SEJPBr 503 z niem. *Schmecken*, (*Ge*) *schmack*; SEJPBor 561: ze śrwniem. *Smac / Smach / Smacke*; SER I: 334 „do rosyjskiego z polskiego za pośrednictwem białoruskiego”; tu z formantem deminutywnym *-ula*; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Str'awa 'ciepła potrawa'; SCych 137: *я бес стравы ні магу й дня пражыць, хоць адзін раз мушу гарачага паесьці* Bakuny; SER I: 392; por. SEJPBr 518 *сѣтрава od *сѣ-traviti.

Wolak 'słona woda spod śledzia'; SCych 29: *у вялікі пост маці паставіць у місцы трошкі воляку і мы мачаем у яго бульбу, ямо* Łużki; SEJPBr 289 z niem. *Lacke*, *Salzlacke*; brak w tym znaczeniem w innych źródłach gwarowych artykułu.

Wycawerki 'przysmak, rarytas'; SCych 31: *мой мужык на адных выцавэрках жыве, быля чаго ні хоча есці* Kuncewszczyzna; etymologia niejasna; brak w tym znaczeniu w innych źródłach gwarowych artykułu.

Wyekscepowane gwarowe nazwy pożywienia wykazują cechy interferencji polsko-białoruskiej na różnych poziomach systemowych. Nie możemy jednak mieć pewności w ustaleniu kierunków zapożyczeń, ponieważ nie znamy sytuacji socjolingwistycznej wszystkich miejscowości, w których zostały zarejestrowane leksemy poświadczone w słownikach gwarowych, a co za tym następuje, nie możemy mieć pewności w określeniu leksyki substratowej i adstratowej; w słownikach brak też danych o informatorach. Moje badania wskazują, że na obszarze przygranicznym występują różne kody językowe o różnym stopniu interferencji. Na przykład język szlachty grodzieńskiej (Konczevska 2019, s. 183–199) nadal jest archaiczny,

a procesy interferencji występują w nim w nieznacznym stopniu. Jako przykład przytoczę wypowiedź informatorki-autochtonki z okolicy szlacheckiej:

Swoje lepsze. Mleczko jakie chcesz, śmietanka, maselko. Pyszne maselko było swoje, takie żółto, ładne. Robili tak: śmietana stawiano takie banieczki dziesięć litrów, w dole był kraniczek, wtedy lepiej odbierała się śmietana. Mleko zejdzie, widzisz tam w okienku, że już śmietana poszła, to zlewasz do słoika. Zbierasz żeby więcej, tam sześć litrów. I była taka bojka drewniana, jak beczułka, wysokowata, dębowa przeważnie, bo zapachu nie zbiera. Zakrywało się i ręcznie biło się, zależy jak gęściejsza śmietana i w cieplejszym, to szybko tak, gdzieś z pół godziny. Masło jak zbije się, to wtedy tak z wierzchu będzie. Jeżeli zimna taka była śmietana to wtedy masło takimi krupkami, to troszkę wlewasz gorącej wody, kubeczek-pół kubeczka i ono wtedy cieplejsze pójdzie do wierzcha. Wtedy nachylisz i ta maślanka zleje się, albo pili ją, albo świniakom wylewali. A maselko do takich foremek drewnianych kładli, takie po pół kilo może. A twaróg to odbierze się śmietana, a te mleko stawia się, by skwaśniało. Jak skwaśnieje to wiadro mleka, to wtenczas w rondel, stawisz w piec, żeby wytopiło się. Szyli klinki takie lniane, to do takiego klinka, trocha przysolisz do smaku, przyłoży się czymś i gotowy serek [Petelczyce, kobieta 1936 r. ur.].

Podsumowanie

Z powyższej analizy wybranych leksemów gwarowych w zakresie kulinariów można wnioskować, że w gwarach grodzieńskich podstawową warstwą jest lek-syka prasłowiańska, co by świadczyło o przewadze słowiańskiego osadnictwa na tym obszarze lub też o dość wczesnej asymilacji rdzennej ludności jaćwie-skiej i litewskiej, na co wskazuje nieznaczna liczba lituanizmów: *bonda*, *buz*, *rahejszas*, *rahojsz*, *rahowisz*, *szpyrka*. Zauważę, że forma o cechach białoruskich *rahowisz* zarejestrowana została we wsi prawosławnej na południowy zachód od Grodna, natomiast formy *rahejszas*, *rahojsz*, bliższe podstawowej formie litewskiej, zapisano w miejscowościach przy dzisiejszej granicy białorusko-litewskiej.

Część leksemów posiada cechy białoruskich gwar grodzieńskich: 1) akanie: *amarykanka*, *atoczyna*, *czamiargies*, *nawina*, *pierapiaczajka*, *pytlawany*, *saładucha*, *ślanina*, *waławina*; 2) u niezgłoskotwórcze: *pejsachauka*, *kałasouka*, *sledzieuka*; 3) akcentowana końcówka -e w mianowniku liczby mnogiej rzeczowników rodzaju męskiego, których temat kończy się na spółgłoskę twardą, miękką, stwardniałą i tyl-nojęzykową: *łapune*.

Leksyka polska w gwarach grodzieńskich pojawiła się później niż na przy-kład w grodzieńskim języku kancelaryjnym (Konczewska 2021b, s. 141–153). Podkreślę, że ze względu na pokrewieństwo języków słowiańskich oraz związane z tym podobieństwo strukturalne kwalifikowanie poszczególnych leksemów jako zapożyczeń nie jest sprawą jednoznaczną, dlatego zagadnienie to często staje się

przedmiotem badań slawistów (zob. Maryniakowa, Rembiszewska, Siatkowski 2014; Rembiszewska, Siatkowski 2018). Przy wytypowaniu polonizmów przyjął założenie Zenona Klemensiewicza, że zapożyczenia polskie „zdradzają się polską postacią fonetyczną, charakterem kalek” (Klemensiewicz 1965: 159); leksemy te często cechuje fonetyka białoruska: *łamancy, sliżyki, ślanina, waławina*. Do polonizmów można także zaliczyć leksemy zapożyczone z innych języków, przede wszystkim z niemieckiego, ponieważ słowniki etymologiczne wyraźnie na to wskazują: *kajzyrka, kartofla, klecki, pytlawany* (chleb), *salceson, smaki*.

Świadectwem pamięci językowej o społeczności żydowskiej, stanowiącej przed drugą wojną światową bardzo ważny element kultury pogranicza, są zachowane jidyszyzmy zarejestrowane we wsiach koło Indury¹³ i Grodna: *chała, cymas, huhal, pejsachauka*.

Należy zwrócić uwagę, że spora część nazw pożywienia zarejestrowanych w powiecie grodzieńskim nie została odnotowana w innych słownikach gwarowych będących podstawą materiałową artykułu: *amarykanka, barabola, bobachi, buza, cymas, czamiargies, emka, festki, himka, kałasouka, kwasnik, lepa, tynda, machraczka, macznik, nawina, pejsachauka, pierapiaczajka, puzdryki, smakatuli, smaki, szpyrka, waławina, wolak, wycawerki, zawiwancy, zlipak*.

Leksemy o niejasnej etymologii (*burdyha, kiłapar, ładody, samporyk, snitka*) i wariantywność nazw tego samego desygnatu (*pierapiaczajka – rahojsz* ‘podpłomyk’, *kartofla – barabula* ‘ziemniaki’) świadczą o zetknięciu się różnych systemów językowych i ukazują problem interpretacji procesów semantycznych przy wyrazach genetycznie tożsamy (zob. Smułkowa, Wygonnaja 1972, s. 301–306). Jednak znikoma ilość materiału gwarowego z pola leksykalno-semantycznego „Pożywienie” zarejestrowanego po polskiej stronie przedstawionego areału utrudnia badania w tym kierunku. Zebranie i opracowanie większego zasobu leksykalnego pozwoli na prześledzenie występujących procesów konwergencji/dywergencji językowej oraz rozwarstwień semantycznych w gwarach grodzieńskich po obydwóch stronach granicy, a także na określenie stopnia wpływu na te procesy faktu ustanowienia granicy politycznej.

Uważam, że badania w wąskich areałach, prowadzone z uwzględnieniem parametrów ekstralingwistycznych i łączące fakty językowe i kulturowe, mogą być pomocne w odtworzeniu historycznej wielojęzyczności, zbadaniu problemu substratu (adstratu, superstratu) i interferencji leksykalnej oraz w ustaleniu pierwotnego źródła lekсыki gwarowej. Ponadto mogą przynieść nową wiedzę w dziedzinie socjolingwistyki i antropologii kultury, a także pomóc zrozumieć procesy osadnictwa, ponieważ analiza materiału gwarowego pozwala prześledzić etapy występowania nowej lekсыki.

¹³ W jidysz *Amdur*, było to bardzo ważne w kulturze Żydów Litwaków miasteczko.

Bibliografia

- Adamowski, J., Tymochowicz, M. (red.). (2018). *Dziedzictwo kulinarne w kontekstach tradycyjnych i współczesnych*. Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Akacka, E.M. (2004). Wybrane słownictwo dotyczące żywienia człowieka. Różnice pokoleniowe w mowie mieszkańców Białegostoku. W: H. Sędziak (red.), *Polszczyzna mówiona mieszkańców miast. Księga referatów z konferencji językoznawczej w Białymstoku (177–185)*, Białystok: Wydawnictwo Uniwersytetu w Białymstoku.
- Ananiewa, N. (2017). Nazwy potraw w polskich gwarach na Litwie, Białorusi i Syberii wobec przemian cywilizacyjnych, *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, LXIV, 5–12.
- Baranowski, I.T. (1908). Podlasie w przededniu Unii Lubelskiej: trzy studia z dziejów społeczno-ekonomicznych, *Przegląd Historyczny*, 7 (3), 299–321.
- Boryś, W. (2007). *Etymologie słowiańskie i polskie*. Warszawa: Sławistyczny Ośrodek Wydawniczy.
- Czerwiński, T. (2014) Pożywienie kluczem do poznania kultury – uwagi o jadłach pogranicza mazowiecko-litewsko-białoruskiego. W: K. Snarski, A. Żułka (red.), *W krainie wielu tradycji. Badania etnograficzne na pograniczu polsko-litewsko-białoruskim z XX i początkach XXI wieku*, (257–271). Warszawa–Suwałki: Instytut Sławistyki Polskiej Akademii Nauk, Muzeum Okręgowe w Suwałkach, Fundacja Sławistyczna.
- Domitrak, J. (2020). Co jedzą i jak gotują Polacy na Braśławszczyźnie?, *Rozprawy Komisji Językowej ŁTN*, LXVIII, 31–54.
- Falińska, B. (1991). Z badań nad regionalizmami w słownictwie kulinarnym. W: K. Handke, (red.), *Regionalizmy w języku familijnym* (79–88). Wrocław–Warszawa–Kraków: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Glinka, S., Smułkowa, E. (1965). Dorobek językoznawstwa dotyczący Białostoczczyzny w latach 1944–1964, *Rocznik Białostocki*, 5, 137–161.
- Glinka, S., Smułkowa, E. (1981). Stan i perspektywy badań dialektologicznych regionu Białostockiego, *Rocznik Białostocki*, 14, 373–383.
- Jakubowski, J. (1935). Powiat grodzieński w XVI w. (mapa z tekstem). W: *Prace Komisji Atlasu Historycznego Polski*, z. III. Kraków: Polska Akademia Umiejętności, 99–114.
- Klemensiewicz, Z. (1965). *Historia języka polskiego*. Warszawa: PWN.
- Konczewska, K. (2019). Szlachta grodzieńska na początku XXI wieku – język i tożsamość. Zarys problematyki, *LingVaria*, XIV 1 (27), 183–199. DOI: 10.12797/LV.14.2019.27.12
- Konczewska, K. (2021a). *Polacy i język polski na Grodzieńszczyźnie*. Kraków: Instytut Języka Polskiego PAN.
- Konczewska, K. (2021b). Zapożyczenia polskie w szesnastowiecznych ruskich Aktach Grodzieńskiego Sądu Ziemskiego. W: L. Bednarczuk, W. Boryś, M. Stachowski (red.), *Księga pamiątkowa profesora Stanisława Urbańczyka w 110. rocznicę urodzin*, (141–153). Kraków: Wydawnictwo Lexis.

- Maryniakowa, I., Rembiszewska, D.K., Siatkowski, J. (2014). *Różnojęzyczne słownictwo gwarowe Podlasia, Suwalszczyzny i północno-wschodniego Mazowsza*. Warszawa: Instytut Sławistyki PAN.
- Pelcowa, H. (2019). Ludowe nazewnictwo kulinarne w interpretacji pokoleniowej (na wybranych przykładach z Lubelszczyzny), *Poradnik Językowy*, 1 (760), 33–44.
- Pelcowa, H. (2020). Nazwy potraw w gwarach Lubelszczyzny (na wybranych przykładach). W: T. Lisowski i in. (red.), *Verba multiplicia veritas una. Prace dedykowane Profesor Alicji Pihan-Kijasowej*, t. 2, (103–118). Poznań: Wydawnictwo „Poznańskie Studia Polonistyczne”.
- Przymuszała, L., Świtała-Trybek, D. (2021). *Leksykon dziedzictwa kulinarnego Śląska*. Opole: Wydawnictwo Uniwersytetu Opolskiego.
- Rembiszewska, D.K. (2018). Nazwy potraw w południowo-wschodniej Małopolsce jako przejaw kontaktów językowych (bandurzak, lewusz, proziak), *Studia Pigioniana* [online], 1, 137–145. [udostępniono 2.9.2021]. DOI 10.12775/SP.2018.008
- Rembiszewska, D.K., Siatkowski, J. (2018). *Pogranicze polsko-wschodniosłowiańskie. Studia wyrazowe*. Warszawa: Wydział Polonistyki Uniwersytetu Warszawskiego.
- Skorowidz (1924). *Skorowidz miejscowości Rzeczypospolitej Polskiej opracowany na podstawie pierwszego powszechnego spisu ludności z dnia 30 września 1921 r. i innych źródeł urzędowych*, t. V, *Województwo białostockie*. Warszawa.
- Smułkowa, E., Wygonnaja, L. (1972). Z zagadnień rozwarstwienia semantycznego w słownictwie gwarowym (na przykładzie białoruskiej leksyki rolniczej), *Studia z Filologii Polskiej i Słowiańskiej*, 12, 301–306.
- Straczuk, J. (2013). *Cmentarz i stół. Pogranicze prawosławno-katolickie w Polsce i na Białorusi*. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika.
- Witaszek-Samborska, M. (2005), *Studia nad słownictwem kulinarnym we współczesnej polszczyźnie*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe UAM.
- Woolhiser, C. (2008). Convergent and Divergent Innovation in the Belarusian Dialects of the Białystok and Hrodna Regions. W: C.Y. Bethin, D.M. Bethea (ed.), *A Sociolinguistic Border Impact Study*, vol. I: *Linguistics* (245–264). Bloomington: Slavica Publishers.
- Zakhutska, O. (2018). Słownictwo kulinarne gwary polskiej wsi Dorohań w Żytomierskiem, *Slavia Orientalis*, LXVII 2, 325–349.
- Zdaniukiewicz, A.A. (1996). O spornej sprawie ugrupowania dialektów i gwar polskich w Polsce północnej i o próbie jej rozwiązania, *Studia Dialektologiczne*, I, 141–148.

Wykaz skrótów

- AGWB – *Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny*, red. S. Glinka, A. Obrębska-Jabłońska, J. Siatkowski, t. 1. Wrocław 1980.
- KSGP – *Kartoteka Słownika gwar polskich* zdeponowana w Instytucie Języka Polskiego Polskiej Akademii Nauk w Krakowie.
- MatSciasz – T. Sciaškovič, *Materyjaly da sloŭnika Hrodzienskaj voblasci*, Minsk 1972.

- SCych – A. Cychun, *Skarby narodnej mowy*, Hrodna 1993.
- SEB – *Etymalahičny sloŭnik bielaruskaj mowy*, red. V.U. Martynaŭ, H.A. Cychun, R.M. Małko, Minsk, 1978–2010.
- SEJPBor – W. Boryś, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 2005.
- SEJPBr – A. Brückner, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1927 (i nast.).
- SEJPS – F. Sławski, *Słownik etymologiczny języka polskiego*, Kraków 1952.
- SEL – W. Smoczyński, *Słownik etymologiczny języka litewskiego*, Vilnius 2007.
- SER – A.G. Preobrazhenskii, *Étimologičeskii slovar’ russkogo iazyka*. Moskwa: Gosudarstvennoe izdatel’stvo inostannykh i naŭsional’nykh slowarei. Reprint s izdaniã 1910–1914, Moskwa 1958.
- SPZB – *Sloŭnik bielaruskich havorak paŭnočna-zachodniaj Bielarusi i jaje pahraničča*, red. J. Mackievič, Minsk 1979–1986.
- SSciasz – T. Sciaškovič, *Sloŭnik Hrodzienskaj voblasci*, Minsk 1983.
- Biał. – białoruski, czesk. – czeski, hebr. – hebrajski, lit. – litewski, niem. – niemiecki, pol. – polski, ros. – rosyjski, śrwniem – środkowoniemiecki, tat. – tatarski, tur. – turecki, ukr. – ukraiński, wł. – włoski.

STRESZCZENIE

Przedmiotem artykułu są nazwy pożywienia w gwarach grodzieńskich rozpatrywane jako świadectwo wielokulturowej i wielojęzycznej przeszłości i tradycji subregionu, który przez ponad 500 lat stanowił jeden obszar i został rozdzielony granicą państwową w 1948 r. Podstawą do egzemplifikacji i analizy posłużyły gwarowe źródła leksykograficzne rejestrujące leksykę grodzieńską, a także materiały z eksploracji terenowych autorki przeprowadzonych na tym obszarze w latach 2015–2019. Analiza wybranych leksemów pozwala wnioskować o zetknięciu się w gwarach grodzieńskich różnych systemów językowych, przewadze leksyki prasłowiańskiej o wyraźnych cechach wschodniosłowiańskich i obecności polonizmów o białoruskich cechach gwarowych, a także nieznaczej liczby lituanizmów i jidyszyzmów.

SŁOWA KLUCZOWE: kulinaria, kontakty językowe, interferencja, zapożyczenia leksykalne, Grodno

KATARZYNA KONCZEWSKA

Instytut Języka Polskiego

Polska Akademia Nauk

al. Mickiewicza 31

31-120 Kraków